

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

О.Б. Жильцов

«01» 2016 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія музики
(III семестр)

Напрямок підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво»
професійна кваліфікація «Вчитель музичного мистецтва»

Інститут мистецтв

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА	
Ідентифікаційний код 02136554	
Начальник відділу моніторингу якості освіти	
Програма № <u>2406</u>	
<u>Жильцов</u> (підпис)	(прізвище, ініціали)
« » 20 <u>16</u>	

2016 – 2017 навчальний рік

Розподіл годин звірено з робочим навчальним планом. Структура типова. Заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи

А.О. Таранник

Робоча програма Історія музики (III) для студентів галузі знань 0202 «Музичне мистецтво», напряму підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво». – 34 с.

Розробники: Вишинський Віталій Володимирович, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри теорії та методики музичного мистецтва

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри теорії та методики музичного мистецтва.

Протокол від «30» серпня 2016 року № 1

Завідувач кафедри теорії та методики музичного мистецтва

_____
(Олексюк О.М.)

ЗМІСТ

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	7
I. Опис предмета навчальної дисципліни.....	7
II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	8
Всього за 3 семестр	8
III. ПРОГРАМА	9
III Семестр. МОДУЛЬ I. Романтизм в музиці XIX ст.	9
МОДУЛЬ II. Українська та російська музична культура XIX ст	12
IV. Навчально-методична карта дисципліни «Історія музики» 2 курс (3семестр).....	16
V. ПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	17
VI. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ	19
VII. МЕТОДИ НАВЧАННЯ.....	21
VIII. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ	22
IX. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	22

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

В системі спеціальної музично-педагогічної освіти історії музики, зокрема історії музики, належить особливе місце. Це навчальна дисципліна, яка повною мірою здатна формувати естетичні смаки та погляди майбутніх професіоналів. Історія музики подає надзвичайно широкий огляд розвитку світової культури. Музика як вид мистецтва виконує роль своєрідного стрижня, з'єднуючи різні, часом зовсім самостійні явища. Музика здатна заглянути і в минуле, і в майбутнє, вона дійсно пронизує усе наше життя. Їй під силу навіть найглибші й найскладніші філософські погляди, загальнолюдські проблеми і теми. Відомою аксіомою є взаємодія музики з іншими видами мистецтва.

Метою курсу історії музики є формування у майбутніх фахівців прогресивного світогляду, художньої культури, виховання естетичного смаку на основі вивчення художніх напрямків, різноманітних творчих стилів композиторів багатьох національних шкіл. Окрім цього у цілях курсу підготувати компетентного конкурентоспроможного фахівця в галузі загальної музичної освіти, здатного забезпечити навчання, виховання й розвиток школярів засобами музичного мистецтва.

Завдання курсу:

- розширювати знання студентів про життєвий та творчий шлях зарубіжних та вітчизняних композиторів, напрямки і стилі музичної культури в різні історичні періоди розвитку суспільства;
- навчити студентів виявляти зв'язок музики з іншими видами мистецтва, літературою, суспільно – історичними подіями, національними традиціями, побутом народу;
- сформуванню вміння самостійного оцінювання спеціальної музичної літератури;
- у процесі розкриття характерних рис музичної творчості формувати у студентів навички культури мови, вміння слухати і аналізувати музику, сприймати як окремі її елементи, так і художній твір в цілому;
- виробити творчі професійні навички, такі як складання питань з окремої теми, лекцій бесід для учнів школи, виконання окремих творів або їх фрагментів;
- виховання інтересу до світової музичної літератури та прагнення глибше її пізнати.

В ході вивчення курсу з історії музики студенти повинні **знати**:

- періодизацію історії музичного мистецтва, етапи його розвитку;
- соціально-історичний та культурний контекст музичного явища, яке вивчається;
- головні музичні стилі як окремих епох, так й творчих індивідуальностей;
- життєвий та творчий шлях знакових композиторів, їхні твори, та те місце яке вони займають в історії музичного мистецтва.

Студенти повинен **вміти**:

- характеризувати головні тенденції розвитку музичного мистецтва у соціально-історичному та культурному контекстах;
- розкрити зміст змін, які відбувалися з музичним мистецтвом на різних етапах його розвитку;
- слухати музику, образно висловлюватись щодо характеру, ідейного значення музичних творів, їх цінності;
- робити аналіз засобів музичної виразності, визначати стиль та жанр творів, їх художню цінність;

– розрізняти на слух музичних стилів різних епох й індивідуальні композиторські стилі;
У процесі вивчення курсу студент формує такі **програмні компетентності:**

Загальні:

- світоглядна — наявність ціннісно-орієнтаційної позиції, загальнокультурна ерудиція, широке коло інтересів, розуміння значущості для власного розвитку історичного досвіду людства.
- комунікативна — здатність до міжособистісного спілкування, емоційної стабільності, толерантності
- інформаційна — здатність до самостійного пошуку та оброблення інформації з різних джерел для розгляду конкретних питань; здатність до ефективного використання інформаційних технологій у соціальній та професійній діяльності.
- самоосвітня — здатність до самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації та саморозвитку, спрямованість на розкриття особистісного творчого потенціалу та самореалізацію.

Фахові:

- методична — здатність застосовувати базові філософські, психолого-педагогічні та методичні знання і вміння для формування ключових і предметних компетентностей;
- музично-інформаційна і технологічна — здатність до самостійного пошуку музичного матеріалу в мережі Інтернет, репертуарних збірках, навчально-методичних посібниках.

Спеціальні:

- мистецтвознавча — знання історії музики (вітчизняної і зарубіжної), розуміння закономірностей становлення й розвитку музичного мистецтва різних країн у різні історичні періоди; знання творчого доробку композиторів різних епох та розуміння стилістичних і жанрових особливостей музичних творів; здатність застосовувати знання з історії музики та інших видів мистецтва у професійній діяльності.
- музично-теоретична — знання, розуміння і здатність застосовувати на практиці основні положення теорії музики, гармонії, поліфонії; здатність до теоретичного аналізу музичних творів різних форм, жанрів і стилів; сформованість музично-теоретичного тезаурусу.

Навчальна дисципліна «Історія музики» охоплює вивчення творчості видатних зарубіжних композиторів від старовини до сучасності в хронологічному порядку, що виховує у студентів історичний підхід до явищ світової культури і розвиває у них логічне, асоціативне мислення.

В цілому послідовність тем у програмі передбачає проведення порівняння художніх явищ, які розглядаються на суміжних заняттях, із з'ясуванням їх спільних та відмінних рис.

Порядок вивчення тем та музичних творів у курсі «Історії музики» передбачає варіантність втілення програми. В залежності від рівня підготовленості студентів, можливостей викладача у виборі музичних ілюстрацій, наявності підручників та посібників здійснюється

вибір творів для вивчення.

У всіх варіантах кількість тем є обов'язковою, а кількість вивченого матеріалу може зменшуватися або збільшуватися в залежності від залучення додаткових творів.

У програмі зазначається загальна кількість годин на ту або іншу тему, розподіл на лекційні та практичні заняття, а також години для самостійної роботи студентів.

На семінарських заняттях рекомендовані такі форми роботи: слухання музики з подальшим аналізом твору або окремих засобів виразності; складання анотації до певного музичного прикладу; складання питань з теми для формування навичок проведення бесіди у дитячій аудиторії; відшукування паралелей у живопису, літературі, поезії тощо; виконання окремих творів або їх фрагментів самими студентами (наприклад, нескладних романсів, фортепіанних мініатюр або полегшених перекладів симфонічних творів); самостійне опрацювання студентами нескладних тем (або окремих розділів); засвоєння музичної термінології (оформлення словника музичних термінів, і не тільки їх коротке тлумачення, а й більш розгорнуте пояснення).

В процесі вивчення предмету велика увага приділяється контролю знань. Контроль передбачає як перевірку знання теоретичного матеріалу, так і засвоєння музичних творів. Традиційними формами контролю залишаються музична вікторина, семінари, музичне тестування, теоретичне опитування (як усно, так і письмово), аналіз твору за інструментом, а також виконання на фортепіано (голосом) окремих музичних тем.

Програмні результати навчання

- Здатність до міжособистісного спілкування, емоційної стабільності, толерантності. Здатність працювати в команді. Вільне володіння українською мовою відповідно до норм культури мовлення, основами спілкування іноземними мовами.
- Володіння навичками самостійного пошуку музичного матеріалу в мережі Інтернет та методами його оброблення із засосуванням сучасних музично-інформаційних технологій.
- Здатність застосовувати знання з історії і теорії музики, гармонії, аналізу музичних творів у навчальній, виховній та культурно-освітній роботі в загальноосвітній школі. Володіння методами розвитку в учнів музичних здібностей та формування елементарних музично-теоретичних знань.

Здатність до науково-дослідницької діяльності у сфері музичного мистецтва та музичної педагогіки. Мисленнева активність, творчий підхід у вирішенні нестандартних завдань.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

I. Опис предмета навчальної дисципліни

Предмет: процес навчання та виховання студентів вищого навчального закладу в умовах реформування та модернізації системи освіти в Україні, формування особистості фахівця вищої кваліфікації.

Курс	Напрямок, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів, відповідних ECTS 3 семестр – 2 кред. Змістові модулі: 1 - 32 Загальний обсяг дисципліни (години) у 3 семестрі - 60 год Тижневих годин: 3 семестр – 2 год.	Шифр та назва галузі знань 0202 «Мистецтво» Шифр та назва напрямку підготовки: 6.020204 «Музичне мистецтво» Освітньо – кваліфікаційний рівень «Бакалавр»	Нормативна Рік підготовки – 2 Семестри 3 Лекції: 14 год. Семінарські заняття: 14 год. Самостійна робота: 28 год. Модульний контроль: 4 год.

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ п/п	Назви модулів і тем	Всього	Види занять і розподіл годин				
			Лек.	Лаб.	Інд. робота	МКР.	С/р
III семестр.							
Модуль I. Романтизм в музиці XIX ст.							
1.1.	Творчість Й. Брамса	4	2		-		2
1.2.	Р.Вагнер – видатний німецький композитор XIX ст.	6	2	2	-		2
1.3.	Дж. Верді – класик італійської музики	6	2	2	-		2
1.4.	Творчість Ж. Бізе	4	2		-		2
1.5	Витоки російської музичної культури. Майстри російського романсу О. Аляб'єв, О. Варламов, О. Гурильов.	4	2		-		2
1.6	Творчість М. Глінки	4		2	-		2
1.7	Українське музичне мистецтво у другій половині XIX ст.: жанри, творчі постаті	4		2			2
	Модульний контроль	2				2	
	Разом	34	10	8	-	2	14
	Всього за 3 семестр				-		
Модуль II. Українська та російська музична культура XIX ст.							
2.1.	Формування української професійної композиторської школи: М. Лисенко.	5		2	-		3
2.2.	Творчість М. Мусоргського	5	2		-		3
2.3.	Творчість М. Римського-Корсакова	5		2	-		3
2.4.	Творчість П. Чайковського – новий етап становлення російської музичної класики	5	2		-		3
2.5.	М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий: новий етап розвитку національного мистецтва	4		2	-		2
	Модульний контроль	2				2	
	Разом	26	4	6	-	2	14
	Всього за 3 семестр	60	14	14	-	4	28

III. ПРОГРАМА

III Семестр. МОДУЛЬ I. Романтизм в музиці XIX ст.

Тема 1.1. Творчість Й. Брамса (2 год.)

Йоганес Брамс (1833-1897) – один з найвидатніших музикантів Німеччини, продовжувач традицій класичного симфонізму.

Коротка характеристика життєвого та творчого шляху. Визнання його діяльності Лістом та Шуманом. Переїзд у 1862 р. до Відня, де він здобув славу диригента і композитора.

Брамс – послідовник змістовного, непрограмного трактування музичної композиції. Синтез класичних і романтичних тенденцій у творчості Брамса.

IV симфонія мі мінор – одна з вершин світового симфонізму. Пісенні риси головних тем у I частині циклу як зв'язок з Шубертівськими традиціями. Використання жанру і форми пассакалії у фіналі симфонії.

Додатковий матеріал: «Угорські танці» №№1, 6

Література основна: 3, 5

Література додаткова: 9

Тема 1.2. Р.Вагнер – видатний німецький композитор XIX ст. (4 год.)

Ріхард Вагнер (1813-1883) – видатний німецький композитор, диригент, громадський діяч, новатор в галузі музичного театру.

Життєвий та творчий шлях. Дитинство. Навчання. Робота у різних оперних театрах. Роки праці у Парижі. Перші статті про музику. Опера «Летючий Голландець», опери 40-х років – «Тангейзер» та «Лоенгрін». Втілення сюжетів старовинних німецьких легенд. Вплив на Р. Вагнера ідей революції 1848р. Трактати з теорії музичної драми.

Опери зрілого періоду. Тетралогія «Перстень нібелунгів», опер «Тристан та Ізольда», «Нюрнберзькі мейстерзінгери». Реакційні погляди останнього періоду творчості. Створення Байрейтського театру. Творча співдружність з Ф. Лістом.

Оперна реформа. Боротьба Вагнера за змістовність опери. Звернення до міфологічних сюжетів як носіїв одвічних ідей людського буття. Синтез музики і драми. Долання номерної структури опери. Оркестр як засіб персоніфікації героїв за допомогою лейтмотивів, тембрів, акордових послідовностей. Вплив реформаторських ідей Вагнера на розвиток світової опери.

Опера «Лоенгрін». Втілення реформаторських принципів. Використання традиційних і новаторських прийомів. Слухання фрагментів опери: вступ – образ небесного царства Грааля, характеристика сил зла у II дії – сцена Ортруди і Тельрамунда; III дія – дует Ельзи та Лоенгріна; оповідання і прощання Лоенгріна.

Увертюра до опери «Тангейзер» - шедевр світового мистецтва.

Додатковий матеріал: вступ до опери «Тристан та Ізольда»; увертюра до опери «Нюрнберзькі мейстерзінгери»; фрагменти з тетралогії «Перстень нібелунгів» - «Політ Валькірій», поховальний марш «На смерть Зігфріда».

Література основна: 3, 5

Література додаткова: 9

Тема 1.3. Дж.Верді – класик італійської музики (2 год.)

Джузеппе Верді (1813-1901). Значення творчості Верді для італійської та світової культури. Життєвий та творчий шлях. Формування прогресивних поглядів. Народні джерела музичної мови. Темі, ідеї, сюжети його творів.

Особливості оперної драматургії. Ранні романтичні опери на героїко-історичну тематику: «Набукко», «Ломбардці». Опери 50-х рр., присвячені темі соціальної несправедливості: «Ріголетто». «Трубадур», «Травіата».

Вплив Р. Вагнера на творчість Верді 60-х рр. у зразках «великої опери» – «Бал-маскарад», «Дон Карлос». «Аїда» - використання традицій «великої опери», посилення ролі оркестру у втіленні конфлікту. Комічна опера «Фальстаф».

Опера «Ріголетто». Аналіз сцен: балада Герцога (I дія), арія Ріголетто (II дія), арія Джильди (II дія), квартет Джильди, Ріголетто, Герцога і Магдалени (III дія).

Опера «Травіата». Аналіз сцен: вступ, дует Віолетти і Альфреда з I дії, арія Жермона (II дія), арія Віолетти (III дія).

Опера «Аїда» - марш, арія Радомеса з I дії, фінальна сцена (IV дія, 2 картини).

Література основна: 3, 5

Література додаткова: 9

Тема 1.4. Творчість Ж. Бізе (4 год.)

Жорж Бізе (1836-1875) – видатний французький оперний композитор.

Коротка характеристика творчого шляху. Оперна творчість. Ранні опери: «Шукачі перлин», «Пертська красуня». Мелодичне дарування композитора, вміння створити східний колорит.

Музика до драми А. Доде «Арлезіанка». Сюїти з «Арлезіанки», їх музичні образи.

Опера «Кармен» - одна з вершин світової музики. Життєвість сюжету і гострота його розвитку. Яскравість національного колориту музики, використання музичного фольклору. Барвистість масових сцен, їх драматична роль. Образ Кармен в опері.

Музичний матеріал: Увертюра. Хабанера та сегеділія (I дія), Аріозо Хозе (II дія), «Сцена ворожіння» (III дія), антракт до IV дії.

Додатковий матеріал: фрагменти з сюїти «Арлезіанка».

Література основна: 3, 5

Література додаткова: 17

Тема 1.5. Витоки російської музичної культури. Майстри російського романсу О. Аляб'єв, О. Варламов, О. Гурильов, О. Верстовський. (2 год.)

Коротка характеристика музичної культури епохи середньовіччя. Знаменний спів, його зв'язки з традиціями мистецтва Київської Русі.

Пізній Ренесанс в російській культурі XVII-XVIII ст. Партесний спів, партесний концерт. Заснування співочих шкіл. Відкриття оперної антрепризи в Петербурзі. Оперний театр та гастролі італійських композиторів(зокрема Д.Паїзіелло). Перші зразки російської опери.

Музичний матеріал: хорові твори В.Титова (за вибором викладача) і фрагменти окремих театральних творів Є.Фоміна,наприклад,з мелодрами «Орфей», опери-балету «Золоте яблуко» або інших (за вибором викладача).

Олександр Аляб'єв(1787-1851)-композитор і громадський діяч, автор опер, балету, симфоній, музики до театру, кантат і численних романсів. Особливості методики та фортепіанного супроводу у романсах «Соловей», «Вечірній дзвін», «Зимовий шлях».

Олександр Варламов (1801-1848)-композитор, співак, диригент, вокальний педагог. Спорідненість його романсів з народною та міською піснею(«Красный сарафан», «Вдоль по улице метелице метет», «На заре ты ее не буди», «Белеет парус одинокий» та інші).

Олександр Гурильов(1803-1858)-композитор, скрипаль, піаніст, педагог. Риси сентиментальності в його творчості(«Матушка-голубушка», «Домик-крошечка», романс «Разлука»).

Олександр Верстовський (1799-1862) – відомий російський композитор XIX ст.,театральний діяч, директор імператорських театрів у Москві. Творець перших зразків російського водевілю. Опера «Аскольдова могила» (1835). Автор популярних романсів («Черная шаль»).

Література основна: 12

Література додаткова: 10

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА 1

Написати есе об'ємом 2000 знаків на тему: «Оперна реформа Р. Вагнера і Дж. Верді: передумови, історична значимість»

МОДУЛЬ II.

Українська та російська музична культура XIX ст

Тема 2.2. Творчість М. Мусоргського

Характеристика творчості композитора. Оперна реформа Мусоргського. Відношення до слова. Прагнення музичного реалізму. Значення камерно-вокальної творчості. «Народні сценки». Співвідношення вокалу та вокальної партії. Вокальні цикли. Тематика та засоби виразності. Фортепіанний цикл «Картинки з виставки».

Література основна: 3, 5

Література додаткова: 9

Тема 2.4. Творчість П. Чайковського – новий етап становлення російської музичної класики (2 год.)

П.Чайковський – видатний російський композитор. Новаторство П.Чайковського: лірико-драматична симфонія, лірична опера, реформа жанру балету, перших класичних зразків російських струнних квартетів.

Ідеї, теми, образи, особливості розкриття авторського задуму в творах П.Чайковського. Трагічна антитеза людини і долі, суб'єктивного і об'єктивного світів у 4, 5, 6 симфоніях, симфонії “Манфред”, симфонічних увертюрах “Ромео і Джульєтта”, “Гамлет”, опері “Пікова дама”. Галерея типових образів і життєвих обставин тогочасного російського суспільства в операх “Євгеній Онегін”, “Пікова дама”, історична тема в операх “Опричник”, “Орлеанська дівка”, “Мазепа”. Комедійно-побутові образи в опері “Черевички”, казково-фантастичні сюжети балетів “Лебедине озеро”, “Спляча красуня”, “Лускунчик”. Симфонізм – провідна ознака композиторського мислення П.Чайковського. Симфонізація жанрів опери, балету – створення музичних тем-образів, їх взаємодія, протиставлення, наскрізний розвиток, трансформація як засіб втілення авторської концепції.

Література основна: 12

Література додаткова: 16

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА 2

Дати відповіді на питання

1. Фольклорні джерела музичного тематизму симфонічної сюїти «Арлезіанка» Ж.Бізе.
2. Естетичні погляди, теми та образи в творчості Ж.Бізе.
3. Опера «Кармен» - вершина оперного реалізму французької музики XIX ст.
4. Творчість Дж. Верді – найвище досягнення італійської опери XIX ст.

5. Особливості мелодики та фортепіанного супроводу у романсах «Соловей», «Вечірній дзвін», «Зимовий шлях» О. Аляб'єва.
6. Романси «Красный сарафан», «Вдоль по улице метелице метет», «На заре ты ее не буди», «Белеет парус одинокий» та інші О.Варламова. Спорідненість романсів до народної та міської пісні.
7. Ознаки сентиментальності в романсах «Матушка-голубушка», «Домик-крошечка», «Разлука» О. Гурильова.
8. О.Верстовський – творець перших зразків російського водевілю. Опера «Аскольдова могила» .
9. Роль М.Глінки у розвитку російської музичної культури.
- 10.Реформаторські принципи М.Глінки в оперному жанрі.
- 11.Російська музична культура 60-70-х років XIX ст.
12. Значення оперного жанру в творчості О. Бородіна.
13. Хорові сцени в опері «Князь Ігор».
14. Народні сцени з опери М. Мусоргського «Борис Годунов».
15. Образ Царя Бориса в опері Мусоргського «Борис Годунов».
16. Народні сцени в опері Мусоргського «Хованщина».
17. Образ Снігуроньки в одноіменній опері М. Римського-Корсакова.
18. Казкові образи та сюжети в операх М. Римського-Корсакова.
19. Оперна творчість П. Чайковського.
20. Опера-драма « Пікова дама».
21. Драматургія четвертої симфонії П. Чайковського.
22. Камерно-вокальна творчість П. Чайковського.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИЙ ЗАНЯТЬ

III семестр

МОДУЛЬ I. Романтизм в музиці XIX ст.

Семінарське заняття №1 (2 год.)

Творчість Р.Вагнера

1. Роль Р. Вагнера у розвитку музичної культури.
2. Романтичні тенденції у творчості Р. Вагнера.
3. Новаторство Р. Вагнера в галузі оперних форм та оперного оркестру.
4. Роль лейтмотивів в операх Р. Вагнера.
5. Слухання та аналіз уривків з опер «Лоенгрін» та «Тангейзер».
6. Музична вікторина.

Література основна: 1,2,11,12

Література додаткова: 68

Семінарське заняття №2 (2 год.)

Творчість Дж. Верді

1. Розвиток опери в середині і другій половині XIX ст.
2. Оперна творчість Дж. Росіні.
3. Роль Дж. Верді у розвитку оперного жанру.
4. Основні етапи еволюції оперної творчості Дж. Верді.
5. Особливості оперної драматургії Дж. Верді.
6. Принципи оперної реформи Дж. Верді.
7. Слухання та аналіз уривків з опер «Ріголетто», «Травіата», «Аїда».
8. Музична вікторина.

Література основна: 3, 5

Література додаткова: 9

Семінарське заняття № 3 (2 год.)

Творчість М. Глінки

1. Глінка – основоположник російської класичної музики.
2. Патріотична спрямованість творчості Глінки.
3. Значення оперного жанру в творчості Глінки.
4. Характеристика симфонічних творів М. Глінки.
5. Основні риси епічної та конфліктної драматургії в опері «Іван Сусанін».
6. Принципи епічної драматургії в опері «Руслан і Людмила».
7. Слухання та аналіз сцен з опер М. Глінки.
8. Основні принципи симфонізму в творчості Глінки.
9. Камерно-вокальна творчість.
10. Музична вікторина.

Література основна: 12

Література додаткова: 10

Семінарське заняття № 4 (2 год.)

Українське музичне мистецтво у другій половині XIX ст.: жанри, творчі постаті

1. Оперне мистецтво: С.С. Гулак-Артемівський «Запорожець за Дунаєм»
2. Вокальна та хорова музика.
3. Українська симфонія М. Калачевського: драматургія, будова.

Література основна: 2

Література додаткова: 11

МОДУЛЬ II. Українська та російська музична культура XIX ст.

Семінарське заняття № 1 (2 год.)

XIX ст. — етап формування української професійної композиторської школи: М. Лисенко та його послідовники. (2 год.)

1. Романтизм в українському музичному мистецтві.
2. Різномасштабна особистість М. Лисенка.
3. М. Лисенко — піаніст.
4. М. Лисенко — громадський діяч.
5. Педагогічна діяльність М. Лисенка.
6. Творчий доробок М. Лисенка.

Література основна: 2

Література додаткова: 11

Семінарське заняття № 2 (2 год.)

Творчість М.Римського-Корсакова

1. Історичні передумови виникнення творчих співдружностей російських митців у другій половині XIX ст.
2. Охарактеризувати творчі принципи діяльності „Могучої кучки”.
3. Назвати типи опер та тип симфонізму, що характерні для оперної творчості композиторів „Могучої кучки” .
4. М.Римський-Корсаков – яскравий представник "Могучої кучки". Творчі принципи композитора.
5. Казкові образи у творчості М.Римського-Корсакова.

Література основна: 12

Література додаткова: 10

Семінарське заняття № 3 (2 год.)

М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий: новий етап розвитку національного мистецтва

1. Творчий портрет М. Леонтовича.
2. Хорові твори М. Леонтовича.
3. Оперна творчість М. Леонтовича
4. Вокальна творчість Я. Степового.
5. Вокальна творчість К. Стеценка.

Література основна: 2

Література додаткова: 11

IV. Навчально-методична карта дисципліни «Історія музики» 2 курс (Зсеместр)
 Разом 60 год.: лекцій – 14 год., семінарські заняття – 14 год., МКР – 4 год., самостійна робота – 28 год.

Модулі	Модуль 1							Модуль 2				
Назва модуля	Романтизм в музиці XIX ст.							Українська та російська музична культура XIX ст.				
Кількість балів за модуль	109 балів							85 бали				
	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	1.7	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5
Теми лекцій	Творчість Й. Брамса	Р.Вагнер – видатний німецький композитор XIX ст.	Дж. Верді – класик італійської музики	Творчість Ж. Бізе	Витоки російської музичної культури. Майстри російського романсу О. Аляб'єв, О. Варламов, О. Гурильов.	Творчість М. Глінки	Українське музичне мистецтво у другій половині XIX ст.: жанри, творчі постаті	Формування української професійної композиторської школи: М. Лисенко.	Творчість М. Мусоргського	Творчість М. Римського-Корсакова	Творчість П. Чайковського – новий етап становлення російської музичної класики	М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий: новий етап розвитку національного мистецтва
Лекції (7 б.)	1	1	1	1	1				1		1	
Семінаські заняття (77 б.)		1+10	1+10			1+10	1+10	1+10		1+10		1+10
Самостійна робота (всього 60 балів)	5 б	5 б	5 б	5 б	5 б	5 б	5 б	5 б	5 б	5 б	5 б	5 б
Види поточного контролю (всього 50 б)	Модульна контрольна робота (25 балів)							Модульна контрольна робота (25 балів)				
Підсумковий контроль	Всього — 194 коефіцієнт – 1,94											

V. ПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Тема	Зміст завдань	Кількість годин	Академічний контроль	Бали	Література
III семестр. Модуль I. Романтизм в музиці XIX ст.						
1.1	Творчість Й. Брамса	1. «Угорські танці» Й. Брамса. Проаналізувати твір. 2. Підготувати відповідь на таке питання: „Вокально-симфонічні твори Й. Брамса”. 3. Прослухати запис „Угорських танців” № 1, № 2, № 5, № 6 Й. Брамса. Скласти анотації до творів. 4. Опрацювати літературу з теми. 5. Прослухати та проаналізувати кілька музичних творів Й. Брамса.	2	Опитування	5	Див. літературу до теми
1.2.	Р. Вагнер — оперний реформатор XIX ст.	1. Яка роль Р. Вагнера у розвитку музичної культури? 2. Які романтичні тенденції у творчості Р. Вагнера? 3. Яке новаторство Р. Вагнера в галузі оперних форм та оперного оркестру? 4. Який зміст виразу «вагнерівська нескінченна мелодія»? 5. Яка роль лейтмотивів в операх Р. Вагнера?	2	Опитування	5	Див. літературу до теми
1.3.	Дж.Верді – класик італійської музики	1. Опрацювати літературу з теми. 2. Відвідати вистави оперного театру («Ріголетто», «Травіата», «Аїда», «Набукко»). Скласти анотації до прослуханих опер. 3. Дібрати матеріали за темою «Видатні італійські майстри бельканто». 4. Дати визначення терміну бельканто. 5. Вивчити напам'ять головні музичні теми з опер «Ріголетто» і «Травіата».	2	Опитування	5	Див. літературу до теми
1.4.	Творчість Ж. Бізе	1. Прослухати і проаналізувати фрагменти з опери Ж. Бізе «Кармен». 2. Виконати і проаналізувати музичні теми з опери Бізе «Кармен». 3. Дати визначення поняттям сегіділія, хабанера. 4. Охарактеризувати образ Кармен в інших видах мистецтва (пошуки літератури, репродукцій картин). 5. Відвідати вистави оперного театру, написати відгук про постановку опер.	2	Опитування	5	Див. літературу до теми
1.5.	Витоки російської музичної культури. Майстри російського романсу О. Аляб'єв, О. Варламов, О. Гурильов.	1. Охарактеризувати вокальну творчість О.Аляб'єва, О.Варламова, О.Гурильова, О.Верстовського. 2. Опрацювання теоретичного матеріалу та музичних (нотних) видань. 3. Підготувати доповідь, повідомлення, реферат (за вибором студента). 4. Музикування романсів російських композиторів (за вибором студентів) та аналіз твору. 5. Дати визначення поняттям: знаменний спів; партесний спів, партесний концерт, водевіль.	2	Опитування	5	Див. літературу до теми
1.6.	Творчість М. Глінки	1. Прослухати опери: «Життя за царя», «Руслан і Людмила». Охарактеризувати головні	2	Опитування	5	Див. літературу

		образи, різноманітність сольних жанрів в опері. - Опрацювати симфонічні твори (за вибором), визначити засоби виразності. - Прослухати романси Глінки. Охарактеризувати єдність музики та поетичного тексту. - Опрацювання теоретичного матеріалу. - Слухання музики в запису та відвідання оперних вистав. - Виконання окремих романсів. - Вивчення основних музичних тем з опер та симфонічних творів.				ру до теми
1.7.	Українське музичне мистецтво у другій половині XIX ст.: жанри, творчі постаті	- Опрацювати теми № 7–8 підручника Л. Корній та Б. Сюті «Історія української музичної культури». - Прослухати уривки з опери С. С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» (дует Одарки і Карася, фінал опери).	2	Опитування	5	Див. літературу до теми
Модуль II. Українська та російська музична культура XIX ст.						
2.1.	Формування української професійної композиторської школи: М. Лисенко.	Прослухати фортепіанні твори М. Лисенка Другу рапсодію, Елегію, уривки з опери «Тарас Бульба» (увертюру, арію Остапа арію Тараса), хорові твори («Молитву з України»).	3	Опитування	5	Див. літературу до теми
2.2.	Творчість М. Мусоргського	- Навести приклади історичних опер у творчості кучкістів. - Значення хорових сцен в музичних драмах композитора - Роль оркестрових епізодів опер Мусоргського.	3	Опитування	5	Див. літературу до теми
2.3	Творчість М. Римського-Корсакова	- Роль казкової теми в оперній творчості кучкістів. - Навести приклади народно-побутових опер Римського-Корсакова. - Принцип монотематизму в симфонічній сюїті «Шехерезада».	3	Опитування	5	Див. літературу до теми
2.4	Творчість П. Чайковського – новий етап становлення російської музичної класики	- Яка історична роль П. Чайковського в розвитку музичної культури? - Які провідні ідеї, теми, образи творчості П. Чайковського? - До якого типу симфонізму належать симфонії П. Чайковського? - Яка еволюція симфонічної творчості П. Чайковського? - Які творчі здобутки П. Чайковського в жанрі опери? - Яке новаторство П. Чайковського в жанрі балету? - Опрацювати літературу з теми. - Прослухати запис опери „Пікова дама” П. Чайковського. Скласти анотацію до твору. - Проаналізувати твір великої форми (за вибором).	3	Опитування	5	Див. літературу до теми
2.5	М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий: новий етап розвитку національного мистецтва	- Прослухати хорові твори М. Леонтовича: «Щедрик», «Діду мій дударіку», «Піють півні», «Пряля», «Літні тони», «Льодолом» - Прослухати вокальні твори Я. Степового та К. Стеценка	2	Опитування	5	Див. літературу до теми
		Разом	28		60	

VI. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення із дисципліни «Історія зарубіжної музики» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти, де зазначено види й терміни контролю. Систему рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (чотирибальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл.

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю. III семестр. Модуль I, II.

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів за одиницю	Одиниць	Всього
1.	Відвідування лекційних занять	1	7	7
2.	Робота на семінарській заняттях	11	7	77
3.	Модульна контрольна робота	25	2	50
4.	Самостійна робота	5	12	60
Всього без підсумкового контролю				194
Підсумковий рейтинговий бал			100	

Коефіцієнт – 1,94

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

- **Методи усного контролю:** індивідуальне опитування, співбесіда, екзамен.
- **Методи письмового контролю:** модульне письмове опитування; повідомлення, доповідь, реферат.
- **Методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90 – 100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками.
B	82 – 89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок

C	75 – 81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69 – 74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60 – 68 балів	Достатньо – мінімальний можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35 – 59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1 – 34 балів	Незадовільний з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

Загальні критерії оцінювання успішності студентів, які отримали за 4-бальною шкалою оцінки «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно».

Розподіл балів, що присвоюються бакалаврам

							МОДУЛІ					Модульні контрольні роботи ЗМ 1, ЗМ 2
Змістовий модуль 1 (відвідування, семінарські, самостійна робота)							Змістовий модуль 2 (відвідування, семінарські, самостійна робота)					
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T1	T2	T3	T4	T5	50
6	17	17	6	6	16	16	16	6	16	6	16	

Разом: 194 балів з урахуванням коефіцієнта

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;

- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу на семінарських, виконання самостійної роботи, індивідуальну роботу, модульну контрольну роботу.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється з використанням роздрукованих завдань.

Реферативні дослідження, які виконуються за визначеною тематикою, обговорюються та захищаються на семінарських заняттях.

Модульний контроль знань здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

У табл. представлено розподіл балів, що присвоюються упродовж вивчення дисципліни «Історія зарубіжної музики».

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на семінарських заняттях, під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- своєчасність виконання навчальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- якість виконання навчальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань;
- ініціативність у навчальній діяльності.

VII. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1. За джерелом інформації:

- *Словесні*: лекція, семінари, пояснення, розповідь, бесіда.
- *Наочні*: спостереження, ілюстрація, демонстрація.
- *Практичні*: вправи, диктант

2. За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4. За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: з книгою; виконання індивідуальних навчальних проектів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

1. Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

VIII. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

Опорні конспекти лекцій; навчальні посібники; робоча навчальна програма; збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів; засоби підсумкового контролю (комплект друкованих завдань для підсумкового контролю); завдання для ректорського контролю знань студентів з навчальної дисципліни «Історія зарубіжної музики».

IX. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Конен В. История зарубежной музыки. – Вып. 3. – М., 1989.
2. Корній Л. Історія української музики / Л. Корній. — Т. 3. — Київ-Харків-Нью-Йорк, 2001.
3. Левик Б. История зарубежной музыки. – Вып. II. – М., 1981.
4. Ливанова Т. История западноевропейской музыки. – Т.2. – М., 1982.
5. Музыкальная литература зарубежных стран. – Вып.1 / Сост. В.С.Галацкая. – М., 1985.
6. Музыкальная литература зарубежных стран. – Вып.2 / Сост. Б.В.Левик. – М., 1980.
7. Музыкальная литература зарубежных стран. – Вып.3 / Сост. В.С.Галацкая. – М., 1989.
8. Музыкальная литература зарубежных стран. – Вып.4 / Сост. Б.В.Левик. – М., 1987.
9. Музыкальная литература зарубежных стран. – Вып.5 / Общ. ред. Б.В.Левика. – М., 1984.
10. Музыкальная литература зарубежных стран. – Вып.6 / Сост. И.Гивенталь, Л.Щукина,
11. Розеншильд К. История зарубежной музыки. – Вып.1. – М., 1973.
12. Русская музыкальная литература. – Вып.4. – Л., 1976.

Додаткова

1. Альшванг В. Бетховен. – М., 1987.
2. Амброс А.В. Роберт Шуман. Жизнь и творчество. – М., 1988.
3. Белза И. История польской музыкальной культуры. – М., 1972. – Т. 3.
4. Бронфин Ю. Джоаккино Россини. – Л., 1986.
5. Брошкевич Е. Образ любви. Повесть о жизни Ф.Шопена. – М., 1989.
6. Брянцева В. С.В.Рахманинов. – М., 1976.
7. Будяковский А. Пианистическая деятельность Листа. – Л., 1986.
8. Верфель Ф.Верди. Роман оперы. – М., 1991.
9. Галь Г. Брамс.Вагнер.Верди.Три мастера-три мира. – М., 1986.
- 10.Гордеева Е.Композиторы “Могучей кучки”. – М., 1986.

11. Історія української музичної культури: підручник для студентів вищих навчальних закладів / До 100-річчя Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2011.
12. Келдыш Ю. Рахманинов и его время. – М., 1973.
13. Левик Б. Франц Шуберт. – М., 1962.
14. Оперы Дж. Верди: Путеводитель. – М., 1970.
15. С. Рахманинов. Литературное наследие. – М., 1987.
16. Туманина Н. Чайковский. Великий мастер. – М., 1968.
17. Хохловкина А. Жорж Бизе. – М., 1964.
18. Ширинян Р. “Жизнь за царя” Глинки // Русская опера XIX ст. – М., 1991.
19. Ширинян Р. Заметки о драматургии оперы “Евгений Онегин” // Русская опера XIX ст. – М., 1991.
20. Ширинян Р. Эволюция оперного творчества Мусоргского. – М., 1986.
21. Шлифштейн С. Мусоргский. – М., 1965.
22. Шуберт и шубертианство: Сб. материалов науч. музыковед. симпозиума / Сост. Г. И. Гинзбург. – Харьков, 1994.